

صله رحم و کارآمدی خانواده

محمد مهدی صفورایی پاریزی^۱

چکیده:

تمام موجودات زنده تلاش می‌کنند برای رسیدن به حالت تعادل و حفظ کارآمدی خود، نیازهای اساسی خود را در ابعاد مختلف تأمین کنند. انسان به عنوان خلیفه الهی و اشرف مخلوقات به تلاش بیشتری نیاز دارد؛ چرا که عدم تأمین نیازهایش سبب عدم تعادل و بروز نابهنجاری می‌شود و او را از رسیدن به اهدافش باز می‌دارد. یکی از نیازهای ضروری هر انسانی تعامل و ارتباط با دیگران به ویژه بستگان است.

تعامل با بستگان که در فرهنگ دینی صله رحم نامیده می‌شود، دارای آثار و کارکردهای فراوانی در تأمین نیازهای روان‌شناختی و اجتماعی اعضای خانواده و کارآمدی آن است. کارکردهایی که در این نوشتار مورد بررسی قرار می‌گیرد، عبارتند از: ۱. تأمین نیاز به محبت، تعلق به گروه (خانواده گسترده)، بیان و ابراز خود ۲. رعایت هنجارهای خانوادگی و اجتماعی و تسهیل‌کننده فرایند جامعه‌پذیری ۳. دستیابی به حمایت اجتماعی خویشاوندان، آرامش روانی و امنیت خاطر و افزایش تعامل عاطفی ۴. رفع فقر

واژگان کلیدی: صله رحم، خانواده، کارآمدی

۱. عضو هیأت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

یکی از دستورات عمل‌های دین اسلام به اعضای خانواده‌های مسلمان، ارتباط با خویشاوندان است که از آن به «صله رحم» تعبیر می‌شود. در اندیشه اسلامی، حفظ، توسعه و تعمیق روابط فامیلی و ارتباط صمیمانه و حمایتی خویشاوندان، آن قدر اهمیت دارد که پیامبر اسلام ﷺ آن را جزء دین می‌داند^۱ و هدف از رسالت خویش را پس از بندگی خداوند و مبارزه با بت‌پرستی، صله رحم معرفی می‌کند.^۲ در منابع دینی، صله رحم زمینه‌ساز دستیابی به اصلاح امور خانواده معرفی شده است.^۳

تعریف صله رحم

برای صله رحم^۴ تعاریف متعددی ارائه شده است:

۱. مراد از صله رحم احسان نمودن به خویشاوندان نسبی و سببی و مهربانی و عطف نشان دادن به آن‌ها و رعایت کردن احوال آنان است (مجلسی).
۲. صله رحم عبارت است از: شریک ساختن رحم و خویشاوندان در مال و مقام و دیگر خیرات دنیا که آدمی به آن‌ها دست می‌یابد. در مقابل، مراد از قطع رحم این است که فرد با گفتار یا رفتار خود رحم را اذیت کند، به رفع نیازهای خویشاوندان بی‌اعتنا باشد، از آنان دفع ظلم نکند، اگر مریض شدند به عیادتشان نرود و موقعی که از مسافرت برمی‌گردند به دیدارشان نرود. همه این امور و امثال آن از مصادیق قطع رحم است و آنچه مقابل این امور است از مصادیق صله رحم شمرده می‌شود (نراقی).

۱. رسول خدا ﷺ فرمود: به حاضر و غایب امتم و آنانی که از اصلاص مردان و ارحام زنان تا روز قیامت به دنیا می‌آیند، سفارش می‌کنم، صله رحم کنند؛ اگرچه به فاصله یک سال راه باشد، زیرا صله رحم جزء دین است، (بخارا انوار، ج ۷۲، باب ۳، روایت ۷۳).

۲. کسی از پیامبر اکرم ﷺ پرسید: هدف از رسالت تو چیست؟ فرمود: بندگی خدای یکتا، شکستن بت‌ها و پیوند میان ارحام. (بخارا انوار، ج ۲۸، باب ۶۵، حدیث ۳۹).

۳. تیاروا و تواصلوا ... و تعطفون العافیة فی جمیع امورکم. (بخارا انوار، ج ۷۴، باب ۱۷، ج ۱۰).

۴. برای رحم تعاریف متعددی ارائه شده است، برخی از آن‌ها عبارتند از:

الف) رحم در اصل همان رحم زن است و استماره برای نزدیکان و خویشاوندان به کار می‌رود، به این جهت که آن‌ها از یک رحم شکل گرفته‌اند (راغب اصفهانی).

ب) مراد از رحم، نزدیکانی هستند که از طریق نسب به فرد پیوند دارند (فیض کاشانی).

ج) رحم عبارت از آن جهت وحدتی است که به خاطر تولد از یک پدر و مادر و یا یکی از آن دو در بین اشخاص برقرار می‌شود و در حقیقت باعث اتصال و وحدتی است که در ماده و وجودشان نهفته است (طباطبایی).

د) رحم، هر خویشاوندی را گویند که عرفاً مردم او را از ارحام و اقوام خود بدانند (مجلسی).

از مجموع آن چه ذکر شد معلوم می‌شود مراد از رحم، که صله آن مورد تأکید و توصیه دین است، اقوام و خویشاوندان می‌باشد.

با این بیان، روشن می‌شود که صله رحم به معنای ارتباط و پیوند با اقوام و خویشاوندان است و به شکل‌های گوناگون نمود خارجی پیدا کند. گاهی در حد یک سلام کردن و احوال‌پرسی است^۱ و زمانی هم به صورت ملاقات‌های حضوری، کمک‌های مادی و معنوی و مانند آن.

به طور خلاصه، تماس‌های مستقیم و غیرمستقیم با اقوام، به گونه‌ای که احساس شود پیوند خویشاوندی همواره بین آنان برقرار است.^۲

صله رحم و کارآمدی خانواده

تمام موجودات زنده تلاش می‌کنند تا برای رسیدن به حالت تعادل و حفظ کارآمدی خود، نیازهای اساسی‌شان را در ابعاد مختلف تأمین کنند. انسان به عنوان اشرف مخلوقات و موجودی که بعد اساسی و اصلی آن جنبه روان‌شناختی اوست، به تلاش بیشتری نیاز دارد، چرا که عدم تأمین نیازها، سبب برهم خوردن تعادل و ایجاد اختلال در بعد بدنی و روانی می‌شود، او را ناکارآمد می‌سازد و از رسیدن به اهدافش باز می‌دارد. نحوه بروز و ظهور این نیازها در فرایند تحول، از نوزادی تا پیری و قبل و بعد از تشکیل خانواده، متفاوت است و برآورده کردن نیازهای روان‌شناختی دارای اهمیت و اولویت بیشتری است. وجه مشترک همه مراحل این است که انسان بهنجار برای تأمین آن‌ها تلاش می‌کند.

برخی از آثار و کارکردهای صله رحم در تأمین نیازهای روان‌شناختی و اجتماعی اعضای خانواده و کارآمدی آن عبارتند از:

۱. تأمین نیاز به محبت، تعلق به گروه (خانواده گسترده)، بیان و ابراز خود؛
۲. رعایت هنجارهای خانوادگی و اجتماعی و تسهیل‌کننده فرایند جامعه‌پذیری؛
۳. دستیابی به حمایت اجتماعی خویشاوندان، آرامش روانی و امنیت خاطر و افزایش تعامل عاطفی؛
۴. رفع فقر؛

۱. «صلوا ارحامکم ولو بآلتسلیم»، (اصول کافی، ج ۲، باب صله رحم، ص ۱۵۸).
۲. «صل رحمک و لو بشربه من ماء و افضل ما توصل به الرحم کف الاذی عنها»، (اصول کافی، ج ۲، باب صله رحم، ص ۱۵۱).

صله رحم و تأمین نیاز به محبت

انسان در تمام مراحل زندگی و تحول و رشد، نیازمند محبت است و باید از آغازین لحظات ورود به این جهان تا آخرین زمان وداع با آن، متناسب با دوره رشدش، این نیاز عالی و اساسی تأمین و ارضا شود. این نیاز در بدو تولد با رابطه عاطفی و محبت‌آمیز مادر با نوزاد و به آغوش کشیدن او تأمین می‌شود. ارتباط صحیح و برخاسته از عشق و علاقه پدر نیز در این زمینه اهمیت فراوانی دارد و اگر به هر دلیلی این نیاز عاطفی، به خصوص در این دوره، برآورده نشود، ضررهای جبران‌ناپذیری به کودک وارد می‌شود و سلامت جسمی و روانی او را به مخاطره می‌اندازد.

نیاز به محبت در دوره نوجوانی و جوانی نیز از طریق دیگر اعضای خانواده، هم‌کلاسی‌ها و دیگر افراد جامعه که با آنان ارتباط دارد، تأمین می‌گردد. برخی از ناهنجاری‌های شخصیتی افراد ناآیمن؛ احساس طرد شدن، مورد عشق و علاقه دیگران نبودن، ناتوانی در دریافت محبت دیگران و احساس تنفر و خصومت از جانب دیگران می‌باشد.^۱

نیاز به محبت باید به وسیله پدر و مادر و سپس به وسیله برادر، خواهر، هم‌سالان، همسر، فرزندان و تمام دوستان، تأمین شود. برقراری ارتباط با خویشاوندان و رفت و آمد با آنان، بهترین بستر برای برقراری تعاملات عاطفی و اظهار علاقه و محبت به یک‌دیگر است و نقش بسزایی در تأمین این نیازها دارد. بنابراین صله رحم جزء حقوق تمام اعضای خانواده است و هر یک وظیفه دارند نسبت به دیگری این حق را رعایت کنند.^۲ خداوند متعال در آیات مختلفی، صله رحم را واجب شمرده است.^۳

خداوند، حکمت و راز صله رحم را در ایجاد تعاطف و مهر ورزیدن خویشان به هم‌دیگر، معرفی می‌کند و می‌فرماید: «من خدای بخشنده و مهربانم و رحم را، که یک فضل و فضیلتی است، به اقتضای رحمت خویش آفریدم تا انسان‌ها بدین وسیله به یکدیگر مهر و عطف و ورزند».^۴

در پرتو روابط خویشاوندی و صله‌رحم و در فضای همدلی و هم‌احساسی، محبت و

۱. مازلو، به نقل از احمدی، ۱۳۸۰.

۲. امرالله باتقاء الله و صله الرحم، (بحارالانوار، ج ۷۴، ب ۲، ح ۴).

۳. وانتقوانه الذی تساملون به و الارحام ان الله کان علیکم رقیباً، (نساء ۱۷).

۴. ... فانی انا الله الرحمن الرحیم و الرحم انا خلقناها فضلاً من رحمته لتعاطف بها العباد ... (مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۷، باب ۲، حدیث ۷).

علاقه اعضای خانواده نسبت به هم تجلی می‌یابد^۱ و طرفین ملاقات، بر اساس مسئولیت دینی خویش به تأمین نیاز عاطفی و محبت ورزیدن به هم‌دیگر می‌پردازند. ماهیت صله رحم احسانی است که شخص نسبت به نزدیکان و خویشاوندان ابراز می‌دارد و از این طریق مهربانی و عطوفت خویش را به آنها نشان می‌دهد و معمولاً عکس‌العمل مشابه را از طرف مقابل دریافت می‌کند. بنابراین، با صله رحم، هم نیاز به محبت را تأمین کرده‌ایم و هم با واکنش محبت‌آمیز دیگری، زمینه تأمین و ارضای نیاز به محبت خود را فراهم نموده‌ایم و در نهایت، گامی در جهت رفع یکی از نیازهای مهم روانی خود و اعضای خانواده برداشته‌ایم. بنابراین باید گفت: سلامت روانی و تعادل اعضای خانواده، کارآمدی فردی و اجتماعی خانواده را تضمین خواهد کرد.

ارضای نیاز تعلق به گروه از طریق صله رحم

این نیاز در تمام مراحل رشد اعضای خانواده وجود دارد و هر شخصی برای تأمین آن تلاش می‌کند. ارتباط با گروه تنها برای تأمین احتیاجات مادی نیست، بلکه فرد از راه حضور در گروه، به خصوصیات اخلاقی، استعدادها و توانمندی‌های خویش پی می‌برد. پذیرفته شدن از طرف گروه، موقعیت اجتماعی فرد را در نظر خود او و دیگران مشخص و معین می‌سازد. فرد، مواردی مانند طرز برخورد با دیگران، رعایت مصالح عمومی، تحمل افکار و عقاید مختلف و اعتماد به نفس را در گروه می‌آموزد و در نهایت موقعیت اجتماعی خویش را استوار می‌سازد.

خویشاوندان در حکم یک گروه منسجم اجتماعی هستند و هر فردی در سایه تعلق به آن، به تأمین این نیاز روانی می‌پردازد. حفظ پیوندهای خانوادگی و ارتباط با آنان مانع بروز احساس طرد شدن و عدم تعلق به گروه خاص می‌شود. شخص با تماس مداوم با اقوام و نزدیکان خویش و دریافت واکنش مثبت از طرف آنان، مطمئن می‌شود که مورد تنفر و خصومت دیگران نیست، بلکه به گروهی خاص تعلق دارد و تنها نیست. هر کسی در پرتو تأمین این نیاز از طریق ارتباط‌های خانوادگی و شناخت هویت جمعی و گروهی و تکیه بر توانمندی‌های خویش و گروه فAMILI، کمتر دچار بیماری از

۱. ان صله الرحم مشراه فی المال و محبة فی الاهل، (بحارالانوار، ج ۲۴، ب ۳، ح ۵۷).

خودبیگانگی خواهد شد. احساس تنهایی که یکی از نشانگان اصلی افراد نایمن است، با رعایت آموزه دینی صلہ رحم به احساس تعلق و ایمنی اعضای خانواده تبدیل خواهد شد و بر کارآمدی و میزان سازگاری آنان خواهد افزود.

صله رحم و ارضای نیاز ابراز خود

یکی دیگر از احتیاجات روانی انسان نیاز به ابراز خود است؛ یعنی ارائه افکار و عقاید خود به دیگران. هر فردی در هر وضع و موقعیت و مرحله‌ای از تحول و رشد، تمایل دارد از فرصت‌های مختلف استفاده کند و خود را نشان دهد. موضوعاتی نظیر تربیت فرزندان، چگونگی اداره زندگی، رمز و راز موفقیت و پیشرفت و مهارت‌های مختلف در رفع مشکلات شخصی و نظایر آن مورد توجه و علاقه همه افراد است که برای هر یک، راه یا وسیله تازه و جدیدی کشف کرده‌اند و می‌خواهند آن را به دیگران ارائه نمایند. یکی از این راه‌ها، جمع‌های خانوادگی است که در پرتو دید و بازدیدها و ارتباط خویشاوندان شکل می‌گیرد. در چنین گردهمایی‌هایی افراد فرصت ابراز خود، پیدا می‌کنند و بدین وسیله به نیاز روانی خویش پاسخ مثبت می‌دهند. صرف نظر از انتقال تجربیات و تعامل‌های اجتماعی، همین بیان و ابراز خود، نقش مهمی در ایجاد آرامش روانی فرد خواهد داشت (احمدی).

رعایت هنجارها در پرتو صله رحم

پای‌بندی اعضای خانواده به هنجارهای مثبت و ارزش‌های دینی و خانوادگی، مورد تأکید منابع دینی است. پژوهش‌گران روان‌شناسی اجتماعی بر این باورند که فرد وقتی در گروه قرار می‌گیرد و احساس تعلق و وابستگی به آن در او به وجود می‌آید، تحت تأثیر اصل تسهیل اجتماعی^۱ به رفتارهای مورد قبول گروه اقدام می‌کند. (آلپورت به نقل از احمدی) بر اساس تسهیل اجتماعی، بازدهی افراد در یک موقعیت گروهی، بهتر از زمانی است که به تنهایی کار می‌کنند. از این عامل نیز می‌توان در ارتباطات گروهی

1. Social facilitation.

و روابط خویشاوندی در جهت پای‌بندی افراد به هنجارهای مثبت و ارزش‌های اخلاقی و گسترش آن بهره جست.

لازمهٔ تعلق گروهی، هم‌نوا شدن با هنجارهای آن است. بنابراین، هر عضو، رفتار خود را با معیارهای گروه، هماهنگ می‌کند و دانسته یا ندانسته راه و رسم زندگی گروهی را می‌پذیرد و به کار می‌بندد. با گسترش فرهنگ صله رحم و معاشرت‌های فامیلی و احساس تعلق به گروه خانواده، هم‌نوایی گروهی افزایش می‌یابد و افراد برای رعایت هنجارهای پذیرفته شده خانواده تلاش می‌کنند. از آن‌جا که فرد غالباً غیر از آداب و رسوم گروهی، که وابسته به آن است، ارزش‌های دیگری را به رسمیت نمی‌شناسد و از سوی دیگر، اگر کسی از مصالح جمع پیروی نکند از شبکه حقوق و وظایف متقابل گروهی طرد می‌شود، خود به خود جلو بسیاری از ناهنجاری‌ها و بزهکاری‌ها را می‌گیرد.

بنابراین، صله رحم و ارتباط‌های خانوادگی، هم در ارائهٔ ارزش‌های مثبت و گسترش هنجارها و پای‌بندی افراد به آن نقش مؤثری دارد و هم نسبت به ناهنجاری‌ها و بزهکاری‌های اجتماعی نقش بازدارندگی، خواهد داشت^۱ و مانند کنترل‌کنندهٔ اجتماعی نامرئی، اعضای خانواده را زیر چتر حمایتی خود قرار می‌دهد. بدیهی است که این فرایند در طول عمر از ابتدای کودکی تا دوران کهن‌سالی می‌تواند به طور فعال تأثیرگذار باشد. در نتیجه دوری از ناهنجاری‌ها و انتقال فرهنگ و هنجارهای صحیح اجتماعی از یک نسل به نسل دیگر آسان می‌شود. بنابراین، یکی از راه‌های حفظ جامعه و افراد از لغزش‌ها و انحرافات و تضمین کارآمدی خانواده، گسترش صله رحم است.

صلهٔ رحم تسهیل‌کننده فرایند جامعه‌پذیری

یکی از مفاهیم مهمی که مورد تأکید روان‌شناسان رشد اجتماعی می‌باشد، فرایند جامعه‌پذیری^۲ فرد است. (آلپورت، ۱۹۲۰، به نقل از احمدی، ۱۳۸۰) الگوی کامل و صحیح رشد و تحول انسان که یک فرایند بسیار پیچیده است از تعامل چند فرایند به

۱. ان صلة الرحم و البرّ ليهونان الحساب و يعصمان من الذنوب، (بخاراالنوار، ج ۷۸، باب ۲۳، حدیث ۱۵۹).

2. Socialization.

وجود می‌آید. که عبارتند از:

۱. فرایند زیستی، یعنی تغییرات طبیعی و بدنی؛
۲. فرایندهای شناختی، یعنی تغییرات در تفکر ادراک و زبان؛
۳. فرایندهای اجتماعی که تغییرات در روابط اجتماعی فرد با دیگران، عواطف و شخصیت فرد را در بر می‌گیرد.

به عبارت دیگر، منظور از رشد اجتماعی دستیابی فرد به اصول روابط اجتماعی است؛ به گونه‌ای که شخص بتواند با افراد جامعه هماهنگ و سازگار باشد. هنگامی فرد را اجتماعی می‌خوانند که نه تنها با دیگران باشد، بلکه با آنان همکاری کند. به بیان دیگر، جامعه‌پذیری به شکلی از یادگیری‌ای گفته می‌شود که فرد به سازگاری با جامعه و محیط فرهنگی خویش دست یابد.

اولین محیط فرهنگی و اجتماعی که از طریق تسهیل اجتماعی بر رشد اجتماعی فرد تأثیر می‌گذارد، کانون خانواده، رفتارها و کنش و واکنش‌های اعضای آن است. هرچه روابط خانوادگی و گروه‌های اجتماعی، از جمله معاشرت‌ها و پیوندهای فامیلی بیشتر شود، این فرایند بهتر شکل خواهد گرفت. رابطه اجتماعی مساعد با دیگران، مخصوصاً با اعضای خانواده، کودک را تشویق می‌کند تا علاقه به ارتباط با دیگران و اجتناب از خودمحوری را در خود رشد دهد که این امر به سازگاری شخصی و اجتماعی مطلوب می‌انجامد. (شعاری نژاد، به نقل از احمدی، ۱۳۸۰)

خویشاوندان از طریق همانندسازی در پرتو ارتباطات خود با یکدیگر به خوبی و شایستگی می‌توانند با ایجاد فضای صمیمی و گرم بین خود و احترام متقابل به یکدیگر، الگو و سرمشق مناسبی برای کودکان، نوجوانان و جوانان خانواده گسترده خویش باشند، چرا که بخش مهمی از آنچه شخص یاد می‌گیرد از طریق تقلید و الگوگیری از دیگران است. در واقع، افراد در روابط خود با دیگران با مشاهده اعمال و رفتار گروه اجتماعی فامیلی و تجزیه و تحلیل آن، نگرش‌ها و ارزش‌های خویش را سامان می‌دهند و به یادگیری رفتارها می‌پردازند و چگونگی کنش اجتماعی، آداب و رسوم برخورد با دیگران، خوش‌رفتاری و خلق و خوی پسندیده را فرا می‌گیرند. در

تعالیم دین اسلام صله رحم و روابط خانوادگی و فامیلی، سبب نیکو شدن خلق و خوی انسان معرفی شده است.^۱

انسان موجودی اجتماعی است و بدون هم‌یاری دیگران و بهره‌گیری از کمک‌های مادی و معنوی آنان نمی‌تواند زندگی خود را تنظیم کند، موانع و مشکلات را از سر راه پیشرفت خود بردارد و به اهداف خود برسد. خویشاوندان، بهترین حامیان اجتماعی هر فردی هستند و با حمایت‌های خویش، هم می‌توانند زمینه رشد و تحول و کمال اعضای خانواده را فراهم سازند و هم در کمک به فرد برای برخورد با شرایط گوناگون و رویدادهای تنیدگی‌زای زندگی نقش‌آفرینی کنند.^۲

نتایج تحقیقات میدانی نشان می‌دهد بیمارانی که مورد حمایت ملموس و عاطفی دوستان و خانواده گسترده خود قرار گرفته‌اند، بهتر از بیمارانی که این گونه نیستند، سازگاری حاصل می‌کنند.

آرامش روانی و صله رحم

عوامل تنیدگی‌زا در زندگی فردی، اجتماعی و خانوادگی انسان فراوانند. اسلام برای مقابله با آن و نیز افزایش سطح سازش‌یافتگی فرد، علاوه بر بهره‌جستن از روش‌های شناختی مانند ایمان و توکل به خدا، اعتقاد به مقدرات الهی و رعایت دستورهای اخلاقی و حقوق دیگران و هم‌چنین به کارگیری روش‌های معنوی مانند دعا و توسل به ائمه (علیهم‌السلام)، - که با ایجاد و اصلاح اندیشه‌ها و افکار و یا ایجاد نوعی رابطه عاطفی و معنوی با خدا و اولیای الهی فرد را برای مقابله با مشکلات و تنیدگی‌ها آماده و ترغیب و تشویق می‌کند - از روش‌های رفتاری، اجتماعی و ارتباطی مانند تشویق به داشتن ارتباط با خویشاوندان نیز برای کاهش تنیدگی و رسیدن به آرامش، بهره می‌گیرد، زیرا کسی که از حمایت خانوادگی و اجتماعی برخوردار نباشد، خود را از نظر روانی بدون پشتوانه می‌بیند، ولی اگر در مواجهه با حوادث و مشکلات مختلف از تکیه‌گاه محکم خانوادگی برخوردار باشد، خود را قدرت‌مند می‌بیند و دچار تنیدگی، اضطراب و تنهایی

۱. صله‌الارحام تحسن الخلق، (اصول کافی، ج ۳، باب صله رحم، زوایت ۶).

۲. کرم ذوی رحمک و وفر حلیمهم و اخلم عن سفیههم و تیسر لمعسرهم فانهم نعم العده فی الشدة والرخاء، (امدی، عبدالواحد، غررالحکم، ج ۲، حدیث ۲۳۵۸).

نمی‌شود. در نتیجه از آسیب‌های مختلف در امان می‌ماند.

صله رحم و پیوندهای خانوادگی می‌تواند با احساس تنهایی که یکی از نشانگان افراد نایمن است، به مقابله برخیزد و به اعضای خانواده احساس ایمنی دهد تا در موقع بروز مشکلات و ایجاد تنیدگی بتوانند با آن به خوبی کنار آمده و به آرامش روحی و سلامت روانی دست یابند.

ارتباط صمیمانه با دیگران خصوصاً اقوام و خویشان، امکان توفیق و بهره‌گیری مناسب و شایسته از سرمایه‌های وجودی ایشان، کاهش نگرانی‌های ناشی از احساس غربت در میان جمع انسان‌ها، برخورداری از امنیت خاطر ناشی از پشتیبانی و حمایت همه جانبه و مخلصانه ایشان به هنگام بروز حوادث، پر کردن اوقات فراغت در نتیجه برقراری تعامل پیوسته با یکدیگر از جمله عواملی هستند که می‌توانند فرد را تا حد زیادی برای مقابله با آسیب‌های روانی اجتماعی یاری دهند.

صله رحم و افزایش تعامل عاطفی

افزایش محبت و ایجاد تعامل عاطفی میان خویشان، از جمله آثار طبیعی و آشکاری است که بر اجرای صله رحم و رعایت درست تکالیف و وظایف مربوط به آن مترتب می‌شود.^۱ ابراز حس و وظیفه‌شناسی، برقراری ارتباط عاطفی، همکاری و هم‌یاری هدف‌مند و مسالمت‌آمیز، رعایت حقوق و تکالیف متقابل، ایجاد بسترهای مناسب جهت بهره‌گیری از سرمایه‌های مادی و معنوی مشترک، نوع‌گرایی و توسعه وجدان جمعی، دست یازیدن مشتاقانه به اقدامات مثبت و اصلاحی، تلاش در جهت انتشار ارزش‌ها و فضایل مطلوب انسانی، ابراز تمایل به بذل امکانات شخصی در جهت حل مشکلات متعدد همگنان و به طور کلی، اعمال سیاست‌های ایثارگرانه و دیگرخواهانه و اجتناب از شیوه‌های منفعت‌جویانه و سوداگرانه در تعاملات انسانی، در گستره‌ای محدود هم‌چون شبکه خویشاوندی آثار و کارکردهای سودمند و مورد انتظاری را به دنبال دارد که از جمله آن‌ها ایجاد تعاطف و افزایش محبت میان خویشان است.

۱. ...فأنتی انا الله الرحمن الرحیم و الرحم انا خلقتها فضلاً من رحمتی لتعاطف بها العباد و لها عندی سلطان فی معاد الاخره... (بخارا، انوار، ج ۷۷، باب ۲، حدیث ۷).

پیوندهای نسبی و سببی میان گروه‌های انسانی به رغم موقعیت‌ها و جایگاه‌های متفاوتی که در فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های مختلف حاکم بر جوامع بشری به خود اختصاص داده است، به عنوان یک محرک طبیعی و عامل بالقوه در جذب و ربایش انسان‌های برخوردار از شجره واحد به سوی یکدیگر ایفای نقش می‌کند و موجب شکوفایی، تقویت و کارآیی تعلقات عاطفی در عرصه نظام خانوادگی و کارآمدی آن می‌گردد.

صله رحم و رفع فقر

یکی از کارکردهای اجتماعی صله رحم که در روایات بدان اشاره شده است، رفع فقر است.^۱ هنگامی که صله رحم به عنوان عمل عبادی، وظیفه دینی و ارزش اجتماعی در فرهنگ حاکم بر یک جامعه مطرح می‌گردد و شرایط، هنجارها و الگوهای رفتاری لازم، جهت اجرای عملی این ارزش اجتماعی فراهم می‌آید و در عمل نیز سیره عموم یا اکثر اعضای جامعه بر رعایت دقیق این سنت فرهنگی استقرار می‌یابد، آثار متنوعی را، هرچند به طور غیرمستقیم، در زندگی فردی و اجتماعی خواهد داشت.

هم‌بستگی و پیوند مستحکم میان خویشاوندان و تعهدمندی اعضا به رعایت حقوق و وظایف متقابل و نیز مساعدت همگانی در جهت تأمین نیازها و رفع مشکلات و گرفتاری‌های اعضا موجب می‌شود تا فقر و مشکلات غیر اختیاری برخی از عناصر شبکه، تا حد امکان، در پرتو عنایات جمعی رفع گردد. توصیه به ترجیح ارحام فقیر^۲ به هنگام اعطای صدقات واجب و مستحب و نیز تقدم آنان بر دیگران و ترتب پاداش بیشتر بر این سنخ عبادات اجتماعی، خود اقدامی دیگر در جهت تثبیت و تحکیم پیوندهای طبیعی میان شبکه خویشاوندان می‌باشد.

هنگامی که سیاست محرومیت‌زدایی در سطح شبکه خویشاوندی، به صورت یک عادت دینی و فرهنگی در گستره وسیع جامعه و در میان همه شبکه‌ها اجرا گردد، آثار و برکات ارزشمندی مثل رفع فقر از عناصر محرومی که به هر دلیل نتوانسته‌اند تأمین نیازهای خویش را تأمین کنند، در پی خواهد داشت.

۱. اذا اردت ان یطیب الله سینتك و یغفر لک ذنبک یوم تلقاء فعلیک بالبر و صدقة السر و صلة الرحم فانهن یزدن فی السر و ینقین الفقر، (بخارالانوار، ج ۹۶، ب ۱۶، ج ۳۲).

۲. مستحب است در مصرف زکات فطره خویشاوندان فقیر مقدم داشته شوند، (امام خمینی، تحریر الوسیلة، باب القول فی الزکاة).

منابع:

۱. قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، انتشارات دارالقرآن الکریم، تهران و قم، ۱۳۷۸.
۲. احمدی، محمدرضا، «نقش صلہ رحمہ در بہداشت روانی»، معرفت، سال دہم، ش ۴۶، ۱۳۸۰.
۳. آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالحکم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۶.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعہ، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، دار احیاء التراث العربی، بیروت ۱۹۹۱.
۵. خمینی، روح اللہ، تحریر الوسیلہ، موسسہ تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۹.
۶. خمینی، روح اللہ، رسالہ توضیح المسائل، موسسہ تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۸۳.
۷. درایتی، مصطفی، معجم الفاظ غررالحکم و دررالحکم، مؤلف تمیمی آمدی، نشر دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۲.
۸. طباطبائی، سید محمد حسین، سنن النبی ﷺ، ترجمہ محمد ہادی فقہی، نشر اسلامیہ، تهران، ۱۳۷۵.
۹. کلینی، محمد یعقوب (بی تا)، اصول کافی، ترجمہ سید جواد مصطفوی، نشر فرهنگ اہلبیت، تهران، ۱۳۷۵.
۱۰. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسہ الوفاء، ۱۹۸۳ م.
۱۱. محمدی ری شہری، میزان الحکمہ، ترجمہ حمیدرضا شیخی، دارالحدیث، قم، ۱۳۷۹.
۱۲. مزلو، ابراہام، انگیزش و شخصیت، ترجمہ احمد رضوانی، استان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۸.
۱۳. نراقی، ملامہدی، جامع السعادات، مطبعہ النجف الاشرف، نجف، ۱۹۶۳ م.
۱۴. نراقی، ملا احمد، معراج السعادہ، نشر جاویدان، تهران، ۱۳۸۳.
۱۵. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، انتشارات آل البیت، قم، ۱۴۰۸ ق.